

Čitaonica Slobodana Šnajdera SVAKOME NJEGOV NEPRIJATELJ

Pierre Conesa: »Proizvodnja neprijatelja ili kako ubijati mirne savjesti«, prijevod s francuskog Ita Kovač, Biblioteka Incus, TIMpress, Zagreb 2012. Za vojsku je važno da stalno ima neprijatelja u viziru; i to kvalitetnog neprijatelja koji je isto tako u stanju »zveckati sabljom«, koji ulaže u naoružanje i time osigurava profite vojno-industrijskog kompleksa druge, tojest naše strane, i koji dakako ne smije zaostati u trci u kojoj je glavna nagrada totalno uništenje svijeta

Odluka da se od Conesinih knjiga prevede najnovija (izvornik je izašao lani) iluminirani je trenutak urednika i izdavača TIMpress: »Proizvodnja neprijatelja« (na francuskom: la fabrication) jedina je proizvodnja na našim prostorima koja nikada nije imala famoznu »krivulju negativnog rasta«. Po taj smo proizvodnji mi na Balkanu jaka »industrijska nacija«. Nažalost, to je izašlo nedovoljno za zemlju koja mora imati »izvozno orijentiranu privredu«.

Zapad, naime, proizvodi i nešto drugo osim neprijatelja; poraženi Istok fabricirao je uglavnom neprijatelja, još od koncepta »socijalizam, potom skoro odmah komunizam, u jednoj zemlji«. K tomu, sam je socijalistički lager figurirao kao neprijatelj, bez čega Zapad isto tako nije mogao.

I tu smo već kod ključnih uvida Conesine knjige.

Na kraju devedesetih Gorbačovljev savjetnik Aleksandar Arbatov upozorio je Amerikance: »Mi vam zadajemo najgori udarac; mi ćemo vas lišiti vašeg neprijatelja!«

Katastrofa, zar ne? Čak 1.500 američkih »think-tankova« ostaje bez posla: nemaju više koga vizirati, inspiciirati, povremeno rušiti pomoću »zdravih snaga« i svojih plaćenika.

(CIA je, kaže Conesa, sponzorirala 50 državnih udara; svaka čast, zar ne?) Istok se otvorio, Zapad je pobijedio. Ne znam je li Arbatov čitao Nietzschea, nekako ne vjerujem: »Nema te pobjede koja ne bi pobijedila – pobjednika!« Da je znao za ovaj citat, nasmijao bi se od uha do uha.

Fabriciranje neprijatelja

»Think-tankovi« bez posla? Pa to je jedino što je gore od »besposlenih« tenkova. Kako je jedini ozbiljni neprijatelj naprosto nestao padom Zida i rasapom sovjetskog imperija, »mислеći tenkovi« morali su riješiti problem koji se zove – opravdanje vlastitog budžeta. Conesa tvrdi, a mislim da zna što govori, da su obavještajne zajednice, »think-tankovi«, »medijski intelektualci«, i tutti quanti, počeli svjesno fabricirati neprijatelja; to jest, izmišljati ga. Kažem da se radi o jako verziranom autoru, aludiram na činjenicu da je i sam Pierre Conesa profesionalno »služio« u francuskim agencijama pri vladi koje nisu baš tako daleko od američkih »mislitankova«. K tomu, bio je ni manje ni više nego zamjenik francuskog ministra obrane; doduše mnogo vremena i nakon Indokine i nakon alžirskog rata.

Fabricirati neprijatelja? Kako je to uopće moguće?

Moguće je zato što je »neprijatelj« već uvijek »konstrukt«, rezultat »konstrukcije«. Conesina knjiga skoro taksativno nabrabe različite načine fabriciranja neprijatelja. Nas će posebno zanimati nastajanje, viziranje, riječju: konstrukcija neprijatelja u građanskim ratovima. Nažalost, u Conesinoj knjizi upravo noviji balkanski ratovi, uz strašne masakre u subsaharskoj Africi, namiču mu glavni analitički materijal. Pasja je šteta što se nismo kvalificirali za neku drugu proizvodnju. Čitao sam o tome da Hrvati troše prekomjernu količinu sredstava za umirenje. »Neprijatelj«, najčešće prvi susjed, ima i za nas ulogu kolektivnog anksiolitika. Naravno, dodatno nas ima umiriti činjenica da Conesine analize obuhvaćaju i velikosrpske paranoje. Ali ja sam uvijek bio za to da svak izmete smeće pred vlastitim pragom.

Conesina knjiga bogato je razvedena. Mogli bismo pratiti autorovu potragu za pravom metodom, uz odbacivanje nedovoljnih pristupa, tako reći u hodu. Naravno da je u početku svega kontroverzni njemački pravni teoretičar Carl Schmitt. Ni danas se ne zna kamo ga konačno svrstati, ta on je obilno nadživio Hitlera. Nažalost, njega su nadživjele njegove ideje, od kojih su glavne nacisti pretvorili u pravne zasade.

Za Schmitta je ključna tvrdnja da se identitet gradi u odnosu spram drugoga. Naravno, onda se taj drugi ima naći, bez obzira na cijenu. Daljnja je tvrdnja Schmittova da u nekoj državi vlast ima onaj tko raspolaže instrumentima za aktivaciju izvanrednog stanja. Oko ovoga se '68. vodila velika borba, ne samo idejna; vodila se na ulicama, u njemačkim sveučilišnim centrima itd. Taj drugi je onaj koji je svemu našem – vuk!

Dobri i loši neprijatelji

Rekao je to Hobbes naravno, s tvrdnjom da je rat prirodno stanje i da je čovjek čovjeku vuk. Montherlant: Vuk ne mrzi janje koje jede, ali mrzi drugog vuka. Usporedba s državom šepa: vukovi se moraju ujediniti u čopor kako bi mogli opkoliti stado. Država mora organizirati vlastiti čopor. Od 20. stoljeća države imaju stajaće armije. A tim se armijama, na ovaj ili onaj način, radi o ratu; pitanje je samo tko ga može pokrenuti, tojest tko ima ovlasti proglasiti izvanredno stanje. »Vojska bez perspektive rata i pobjede je kao župnik koji ne vjeruje u uskrsnuće mrtvih«. (Conesa citira Castoriadis, s. 128).

Na svaki način, za vojsku je važno da stalno ima neprijatelja u viziru; i to kvalitetnog neprijatelja koji je isto tako u stanju »zveckati sabljom«, koji ulaže u naoružanje i time osigurava profite vojno-industrijskog kompleksa druge, tojest naše strane, i koji dakako ne smije zaostati u trci u kojoj je glavna nagrada totalno uništenje svijeta. Američki dužnosnici priznavali su da je bivši SSSR sve donedavno, tokom dugih godina hladnoga rata, što se ima smatrati CIA-inim zlatnim dobom, bio upravo takav perfektan neprijatelj. Ali eto, što je tu je: od Gorbačova naovamo on je odustao podmirivati američke potrebe za neprijateljem. To je neugodno i mora biti kompenzirano nekim drugim neprijateljem.

Ta nesretna Al'kaida, nepoznatog vojnog budžeta, nepoznatog stožera, nepoznate brojčane snage, potpuno nepredvidiva u svojim akcijama, jako je loš neprijatelj. Sadam Husein već se bolje dao raspoznati; talibani jedva da se mogu kvalificirati. Otud se cijeli Afganistan ima spaliti kao nekoć Vijetnam.

Loši neprijatelji nose rizik da se ovaj ili onaj rat i izgubi (Francuzi u Indokini, poslije Amerikanci). Jer su tajanstveni i daleki, dakle, nepredvidivi. »Najbolji neprijatelji, suprotno uvriježenom mišljenju, ne proizlaze iz razlika, nego iz sličnosti i blizine«. Conesa tu citira Michela Hastingsa i knjigu »Imaginarij sukoba unutar zajednice«. Ali Hastings, možda i ne znajući, samo ponavlja stari Freudov uvid o »narcizmu malih razlika«; a to je mjesto koje bi mnogi naši zasukani nacionalisti morali naučiti naizust.

Iako polazi od Hobbesa i Schmitta, Conesa vrlo brzo odbacuju pravni pristup kao nedovoljan. Od brojnih razloga koje navodi ja ću slijediti samo kratku raspravu o jednom sramotnom dokumentu starom četiri godine koji se zove »Torture-memo«, tojest memorandum koji se odnosi na praksu torture u američkim zatvorima kao što su Guantanamo i Abu Ghraib – mučilište koje Bush čak nije znao ni izgovoriti, a Obama ga, nažalost, nije obustavio. Dokument nije sročilo nekakvo novinarsko zakeralo, neki od američkih »neoconsa« (neokonzervativaca), već ima cijenjeni potpis američkog Ministarstva pravosuđa. On, ako i nije službeni stav vlade, ovu svakako podupire. Taj memo, naime, odobrava i podupire torturu; tojest, ako je baš ne podupire, on svakako nema »pravni prigovor«. Zašto?

Zato što čovjek-pojedinac nema pravnu zaštitu ako ne vodi rat u ime neke države! U prijevodu: čovjek-pojedinac nema pravnu zaštitu, i bit će mučen metodama srednjovjekovne inkvizicije, ako nije perfektan neprijatelj, već neprijatelj u izmicanju, bez stožera, državne vlasti i pripadnosti... ako su mu oznake na uniformi nejasne; ako nema uniformu... ni pasoš. I tako dalje.

Tipologiziranje neprijatelja

Užasnut tako nečim, Conesa se odlučuju za jedini mogući pristup: sociološki. Država proizvodi svojega neprijatelja, a pravo u koje se kune isto je tako sociološki proizvod. Pravne zasade proizlaze iz respektivnih sustava »neporecive laži«, što je samo drugo ime za ideologiju. Ti sustavi nisu osobito dosljedni. Američki društvo ponosno je na individualizam na koji se oslanja. Američke vrijednosti kunu se u slobodnog pojedinca koji smije neograničeno težiti ka svojoj sreći. U Abu-Ghrabiju pojedincu ne vrijedi ništa to što je pojedinac. Naprotiv, baš to što nema iza sebe neku moćnu državu, koja bi dolično figurirala kao neprijateljska sila, taj pojedinac naprosto je vreća živaca i organa koja ima biti smrvljena.

»Konstrukcija neprijatelja« zapravo je samo jedan sektor »ideološke proizvodnje«. Ona je potpuno sociološki uvjetovana: rat koji vode demokratske države bit će »demokratski«. Ratovi, prošli i sadašnji, bit će u javnom prostoru procjenjivani upravo prema vladajućim sustavima »neporecivih laži«. Dobar je primjer za to eksterminacija indijanskih plemena na Divljem zapadu: prije no što je taj zapad pripitomljen, sjevernoamerički Indijanci sustavno su istrebljivani. Od toga je nastala epopeja o traperima, revolverašima i supijanim Komančima. Conesa kaže: »Negdje drugdje govorilo bi se o genocidnoj propagandi, a u ovom slučaju govori se o filmskom žanru«. (str. 19)

Za nas je možda najzanimljiviji drugi dio knjige gdje se Conesa upušta, kako sam kaže, u »pokušaj tipologiziranja neprijatelja«. Uloge naših vjerskih sljedbi i njihovih poglavara naći ćemo opisane u

poglavlju o »sakraliziranom nacionalizmu«. Mračne uloge mnogih medija, pa i onih quasi-liberalnih, naći ćemo opisane u poglavlju s naslovom »Medijski neprijatelj«.

Mi se uopće na neugodno mnogo mjesta možemo raspoznati u Conesinoj knjizi. Uloge naših medija, međutim, detaljnije su opisane u jednoj drugoj knjizi, u Thompsonovoj, također u nas prevedenoj, »Proizvodnji rata«. Te se dvije knjige odlično dopunjuju; nema naime rata ako se prethodno ne proizvede neprijatelj u dovoljnim količinama kao jasna prijetnja, u našem slučaju »svemu hrvatskome«, »svekolikom srpstvu«, te ako ga se dodatno ne demonizira od strane »intelektualnog klera«, kako je ovaj sociološki »stratum« krstio Julien Benda. Bilo bi dobro staviti ih u ladice »nahtkasla« naših hotela umjesto Biblije. Da gosti znaju na čemu su kad opet stanu zavijati sirene, pa onda požari ispadnu sretnim povodom.

Živjeti bez neprijatelja?

Ako je neprijatelj (samo) konstrukt, ako su nam poznati sociološki mehanizmi njegove fabrikacije, onda mora biti moguć i obrnut proces: njegova dekonstrukcija!

Otud Conesina knjiga, koja upravo to tvrdi, nije u zaključnom dijelu tako mračna kao što je mračna u analizi nedavne prošlosti (koja nikako da prođe). Živjeti bez (državnog) neprijatelja? Teško je živjeti bez neprijatelja. Bez neprijatelja nemoguće je osigurati sustav »neporecive laži« o koji se oslanjaju sve ostale javne laži. No Conesa kaže: To je ipak moguće! Svakome njegov neprijatelj, svakome i način da od neprijatelja stvori susjeda i prijatelja. Pa hajde, poradimo na potrazi za tim načinima. Ima li što preče u našem prostoru?

U nekim dijelovima svoje knjige koji se posve izravno odnose na naš prostor, osobito na njegovu nešto dalju prošlost (drugi rat), Conesa ne nadilazi razinu prosječno obaviještenog zapadnjaka. Postoje i krupne netočnosti u koje na ovom mjestu ne mogu ulaziti. Izvori tih netočnosti nisu dani, pa otud ni meni nisu poznati. Tome unatoč radi se o prijeko potrebnoj knjizi lucidnog autora koji je omirisao i veliku politiku, a i nesreću koju ona proizvodi na terenu.

Podnaslov ove važne knjige glasi: »Kako ubijati mirne savjesti«. Ogromna intelektualna energija troši se danas za proizvodnju neprijatelja; a to su oni koje se smije izbrisati iz Knjige života a da je se za tako nešto unaprijed ovjerava indulgencija. »Država kao organizirano ubijanje neprijatelja« – tako glasi naslov jednog teksta Nataše Govedić.